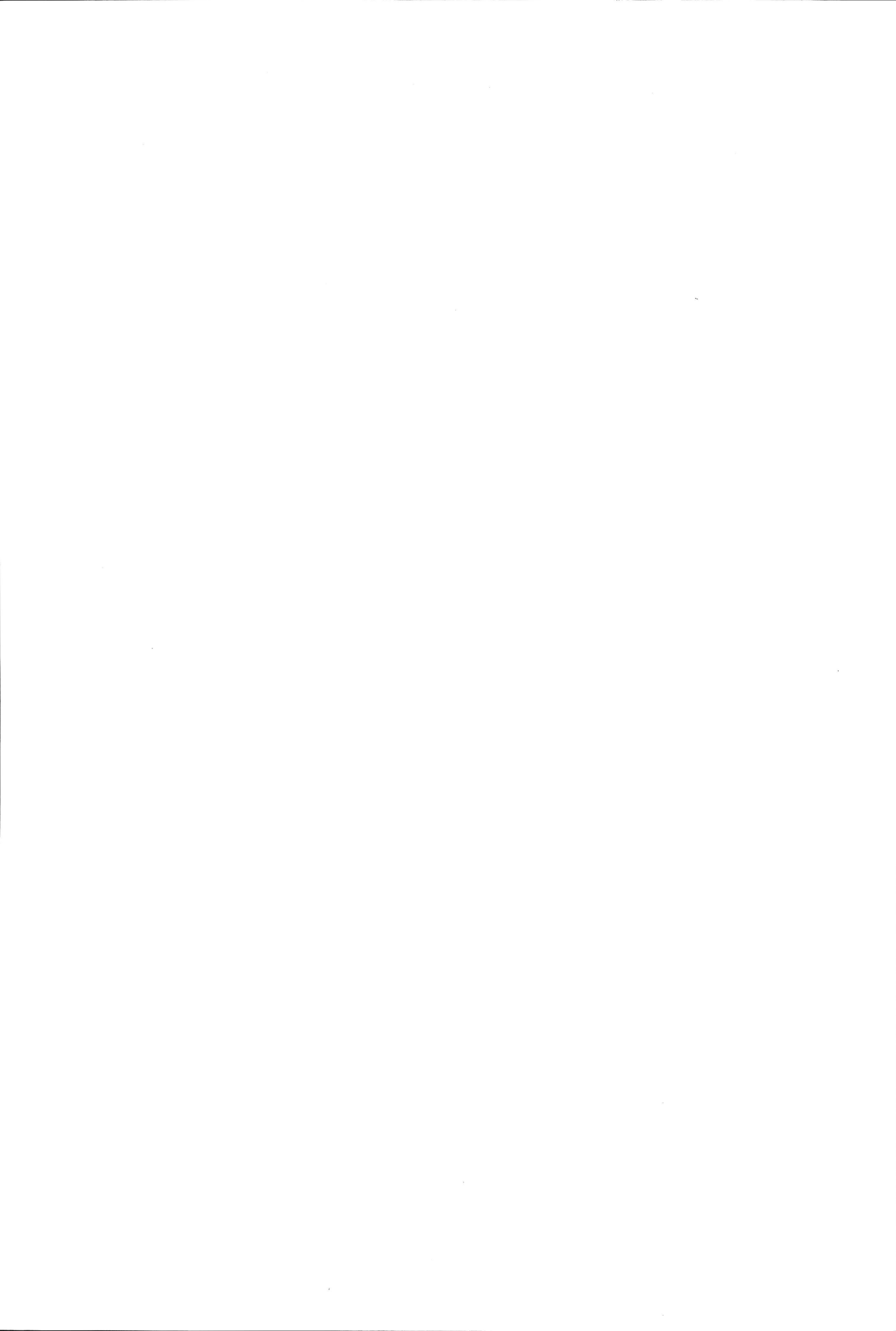

MEGEMLÉKEZÉS

B. BÓNIS ÉVÁRA EMLÉKEZÜNK

Baranyainé Bónis Éva idén januárban lett 80 éves, és még együtt terveztük múzeumi pályafutása 60. évfordulójának megünneplését, amire annyit készült és készültünk. 1939-ben került a Budapesti Történeti Múzeumba, s tudományos munkásságának minden jelentős lépését budapesti régészeti leletek feldolgozása, közzététele jelenté.

1919-ben született Budapesten, 1942-ben kapta doktori oklevelét a Pázmány Péter Tudományegyetemen. 1967-ben megvédte kandidátusi értekezését, és elnyerte e fokozatot. 1981-ben lett címzetes egyetemi docens. 1988-ban a történettudományok doktorává avatták.

1977 óta volt tagja az MTA Régészeti Bizottsága ókori albizottságának. A Magyar Régészeti és Művészettörténeti Társulaton kívül tagjává választotta a *Rei Cretariae Romanae Fautores* nemzetközi egyesülete, levelező tagjává az Osztrák és a Német Régészeti Intézet.

A Művelődésügyi Miniszter kétszer jutalmazta a „Szocialista Kultúráért” kitüntető jelvénnel (1954, 1977). 1948-ban az elsők között kapott a Magyar Régészeti és Művészettörténeti Társulattól Kuzsinszky-érmet, majd 1979-ben Rómer-érmet. 1970-ben szakmai nívódíjban részesítette a Művelődésügyi Minisztérium, 1976-ban a Kulturális Minisztérium Móra Ferenc-éremmel tüntette ki.

1939-ben lépett a Budapesti Történeti Múzeum Régészeti Intézetének szolgálatába, innen került át 1951-ben a Magyar Nemzeti Múzeumba, ahol 47 évi szolgálat után ment nyugdíjba. Az Archaeológiai Értesítő technikai szerkesztője és szerkesztőbizottságának tagja volt 50 éven át! 1962 óta az ELTE Régészeti Tanszékének felkérésére rendszeresen részt vett az egyetemi oktatásban. Anyagismereti tárgyakat oktatott, és foglalkozott a múzeumba beszozott ókor szakos régészhallgatók szakmai és muzeológiai vezetésével.

1942-ben – jóformán egyetemi tanulmányai befejeztével – jelent meg Bónis Éva disszertációja önálló monográfiaként *A császárkori edényművesség Pannóniában* címmel magyar és német nyelven. Ez a munka rövidesen nemzetközi elismerést hozott a fiatal régésznek, olyan hírnevet, amelyet meg tudott tartani, sőt évtizedeken át fokozatosan továbbfejlesztett és szélesített.

Bizonyos, hogy éppen ez a folyamatosság, az egyenletes tempójú szintemelés a legjellemzőbb vonása tudományos pályájának. A szóban forgó 50 év alatt 50 szakirodalmi tanulmányt, 2 monográfiát jelentetett meg, ezeken kívül 62 könyvismertetés és néhány – munkatársaival közösen összeállított – kiállítási vezető dicséri lankadatlan munkáját. Ezen felül 3 évtizede, átlagosan kétévénként olvashattuk beszámolóit a kerámiakutatók nemzetközi

összejöveteleiről, e kutatási terület legújabb eredményeiről. Az RCRF tagja volt annak alapításától kezdve.

Gondolom, pusztán e tényszerű felsorolásból is kitűnik az a roppant szakmaszeretet, ami Bónis Évánál nagy munkabírással és egyenletességgel párosul. Hiszen más is lépést tarthat a szakirodalommal (ami manapság nagy selektálást igényel), más is részt vehet külföldi kongresszusokon (ha meghívják), de igen kevesen tudják továbbadni az új eredményeket, akár csak könyvismertetések vagy beszámolók formájában. És még szűkebb azon provinciális régészek köre, akik ezen új eredményeket bedolgozva, folyamatosan, szinte évről évre publikálnak. Kétségtelen, hogy Bónis Éva bizonytalan új teóriákat nem írt le, az anyagból indult ki, lépésről lépésre haladt, könnyelmű szakmai kalandokba nem bocsátkozott. De az is tény, hogy a provinciális régészet magyar földön, a környező országokban és az egykori Római Birodalom távoli területein is az általa termelt téglákból építkezett és építkeznek.

Most tehát valamit ezekről a „téglák”-ról. Mindenekelőtt a pannóniai fazekasipar volt a kutatási területe. Az ún. házi kerámia, a használati edények tárháza tartozik ide, vagyis az a fajta régészeti anyag, ami az ásatási „leletek” 80-85%-át teszi ki, ezért pontos meghatározásuk a korhatározás szempontjából perdöntő. A kerámia datálási módszeréből következően Bónis Éva több ezer síregyüttessel dolgozott, és szerény számukból következően néhány pannóniai fazekastelep anyagával. Több esetben e műhelyek feltárásánál maga is részt vett (Budapest-Tabán, Almásfüzitő, Balatonaliga, Szöny-Brigetio). A síregyüttések feldolgozásakor, melléktermékként, egy másik anyagfajta, a bronztárgyak is érdeklődési körébe sodródtak. Több korhatározó értékű közleményt adott ki a kisbronzokról. (Ahogy a kerámia terén sem nyúlt hozzá a látványosabb figurális terrakottákhoz vagy a terra sigillatához, következően került a bronzoknál is a szobrocskák ingoványos világát.) A sírleletek datálása érdekében, bizonyításuk alátámasztására ugyanakkor a pannóniai lakosság számos temetkezési és vallási szokását figyelte meg. Halomsírok, kocsisírok, ókeresztény sírok elemzése során tett új felismerések publikációival gazdagította a kutatást.

Ennyi kiterő után térjünk rá Bónis Éva kerámiakutatásának eredményeire: teljesen átfogja az i. e. 1. század közepétől az i. sz. 5. század elejéig tartó korszakot! Csak a fontosabb állomásokat említem a fentebb idézett több mint 50 publikációból. A kelta őslakosság fazekasipara és ennek továbbélési lehetőségei a római megszállást követően. Az itáliai import az 1. században és hatása a helyi gyártásra. A katonai műhelyek, főként a légiók ellátását célzó fazekastelek gyártmányai és helyi sajátosságaik a

2., majd a 3. század folyamán. A Rajna mellékéről és a Pontus mellékéről importált üvegáruk hatása a pannóniai kerámiakészítményeken a 4. század első felében. Az ún. pannóniai mázas kerámia gyártási és elterjedési köre a 4. század második felében. Ez az általunk történelmi sorrendbe csoportosított anyag teljes képet ad Pannónia római kori fazekasanyagáról.

Ez az oka annak, hogy valahányszor bárki tanácsstalanul állt kezében egy kétes kerámiatöredékkal, nyomban megszólalt valaki a jelenlevők közül: „Fordulj a Bónis-hoz, ő majd megmondja!” És ő fáradhatatlanul utánanézett, és megválaszolta a problémát. Mindig segítőkész, jó kolléga volt. S mindenekelőtt híres jó humoráról! Fiatalléveiben nélkülözhetetlen főszereplője a Budapesti Történelmi Múzeum évente megrendezett farsangi előadásának. Énekelt, szavalt, komédiázott, s remekül utánzott (anélkül hogy bárkit megbántott volna).

Döbbenetes és tiszteletre méltó volt, ahogy életkedvét – látszólag – a nagy megpróbáltatások periódusa után is megtartotta. Három éven belül veszítette el hosszan beteg édesanyját, magatehetetlenné vált férjét

és – váratlan baleset következtében – egyetlen fiát! Sohasem panaszkodott, senkit nem terhelt kétségbeesésével. Négyszemközt többször elismételte: az emberekben a létfenntartás ösztöne működik, irtóznak a betegségtől, elfordulnak a bánattól, elkerülik a panaszt, mert nem tudják, hogyan fejezzék ki részvétüket. Márpedig neki szüksége volt az emberek közelségére, a baráti szeretetre. Ettől kezdve hazai és külföldi kollégák pótolták a családját, szobája a Magyar Nemzeti Múzeumban mindig tele volt kutatókkal, látogatókkal. Később, nyugdíjba menetele után a római részleg előtere (ahogy neveztük, az „antichambre”) alakult át fogadószobává. Itt volt a magyar régészek információs központja s a külföldi kollégák kikötője, ahol nemcsak cserépgyűjteményben (in Sache-Scherbenologie) folyt a diskurzus a kötelező kávé mellett.

Ugye érthető, mennyire hiányzik, hogy nem ülhetünk be többet Évához – „Frau Bónis”-hoz – egy kis felelőtlen pletykára és megbízható szakmai beszélgetésre. 1999 júliusában távozott közülünk.

PÓCZY KLÁRA

ZUM GEDENKEN AN ÉVA B. BÓNIS

Éva Bónis, verh. Baranyai, wäre heuer 80 Jahre und könnte das 60 jährige Jubiläum ihrer Museumslaufbahn feiern, auf das sie sich gemeinsam mit uns so sehr gefreut hatte.

Sie wurde 1919 in Budapest geboren. 1942 promovierte sie an der Péter-Pázmány-Universität, 1967 verteidigte sie ihre Kandidatendissertation und graduierte. 1981 verlieh man ihr den Titel Universitätsdozent und 1988 den Dokortitel der Geschichtswissenschaften.

Seit 1977 gehörte sie dem Unterausschuß Antike des Ausschusses für Archäologie der Ungarischen Akademie der Wissenschaften an. Neben ihrer Mitgliedschaft in der Ungarischen Gesellschaft für Archäologie und Kunstgeschichte war sie Mitglied der internationalen Gesellschaft *Rei Cretariae Romanae Fautores* sowie korrespondierender Mitglied des Österreichischen und Deutschen Archäologischen Instituts.

Zweimal zeichnete der Kultusminister sie mit der Plakette „Für die sozialistische Kultur“ aus (1954, 1977). 1948 erhielt sie als eine der ersten, die Kuzsinszky-Medaille der Ungarischen Gesellschaft für Archäologie und Kunstgeschichte und danach 1979 die Rómer-Medaille. 1970 wurde sie vom Ministerium für Kultur und Bildungswesen mit einem Niveaupreis und 1976 mit der Móra-Ferenc-Medaille geehrt.

Im Jahr 1939 trat Éva Bónis ihren Dienst beim Archäologischen Institut des Budapester Historischen Museums an und wechselte 1951 ins Ungarische Nationalmuseum über, von wo sie nach 47 Dienstjahren in Pension ging. 50 Jahre lang war sie technische Redakteurin und Mitglied des Redaktionskomitees der Reihe *Archaeológiai Értesítő*. Seit 1962 nahm sie auf Ersuchen des Lehrstuhls für Archäologie der Eötvös-Loránt-Universität regelmäßig Aufgaben als Dozentin wahr. Sie unterrichtete Materialkundefächer, und im Museum beschäftigte sie sich mit der beruflichen und museologischen Anleitung der ihr zugeteilten Archäologiestudenten der Fachrichtung Altertumskunde.

Fast gleichzeitig mit dem Abschluß ihres Studiums erschien 1942 als Monographie Éva Bónis' Dissertation unter dem Titel „Das kaiserzeitliche Keramikhandwerk in Pannonien“ in ungarischer und deutscher Sprache. Diese Arbeit brachte der jungen Archäologin bald internationale Anerkennung, begründete ihren Ruf, den sie halten, ja im Laufe der Jahrzehnte ausbauen und erweitern konnte.

Gerade diese Kontinuität, dieses gleichmäßige Anheben des Niveaus, ist mit Sicherheit der meist charakteristische Zug ihrer wissenschaftlichen Laufbahn. Innerhalb der besagten 50 Jahre erschienen 50 fachliterarische Studien und zwei Monographien von ihr. Neben diesen künden 62 Buchrezensionen und einige – gemeinsam mit ih-

ren Mitarbeitern zusammengestellte – Ausstellungsführer von ihrem ungebrochenen Arbeitseifer. Darüber hinaus konnte man drei Jahrzehnte lang im Durchschnitt aller zwei Jahre ihre Berichte über die internationalen Zusammenkünfte der Keramikforscher und die neuesten Ergebnisse auf diesem Forschungsgebiet lesen. Seit ihrer Gründung war sie Mitglied der RCRF.

Allein an dieser sachlichen Aufzählung, denke ich, erkennt man ihre gewaltige Liebe zum Beruf, die bei Éva Bónis mit großer Leistungsfähigkeit und Gleichmaß gepaart war. Denn mit der Fachliteratur Schritt zu halten (was heutzutage starkes Selektieren erfordert) oder an ausländischen Kongressen teilzunehmen (wenn man eingeladen wird), ist auch für andere keine Kunst. Doch nur wenige können die neuen Ergebnisse – ob nun in Form von Rezensionen oder Berichten – weitergeben. Und noch enger ist der Kreis derjenigen Provinzialarchäologen, die nahezu kontinuierlich, von Jahr zu Jahr, diese neuen Ergebnisse aufarbeiten und publizieren. Außer Zweifel steht, daß Éva Bónis keine unsicheren neuen Theorien niederschrieb. Sie stützte sich auf das Material, ging Schritt für Schritt voran, und ließ sich in ihrem Fach nie auf leichtfertige Abenteuer ein. Tatsache ist aber auch, daß sich die Provinzialarchäologie in Ungarn ebenso wie in den Nachbarländern und den entlegenen Gebieten des ehemaligen Römischen Reiches aus den von ihr produzierten „Ziegeln“ aufbaute und aufbaut.

In Kürze also etwas über diese „Ziegel“. Ihr Forschungsgebiet war vor allem anderen das pannonische Töpferhandwerk. Hierzu gehört die sog. Haushaltskeramik, der Fundus der Gebrauchsgefäße, d. h. jene Art des archäologischen Materials, das bei Grabungen 80-85% der „Funde“ ausmacht, weshalb seine exakte Bestimmung im Hinblick auf die Zeitstellung entscheidend ist. Aus der Datierungsmethode der Keramik folgend arbeitete Éva Bónis mit dem Material von mehreren tausend Grabkomplexen und, aufgrund ihrer bescheidenen Zahl, einigen pannonischen Töpfersiedlungen. In mehreren Fällen nahm sie auch selbst an der Freilegung dieser Werkstätten teil (Budapest-Tabán, Almásfüzitő, Balatonaliga, Szőny-Brigetio). Beim Aufarbeiten der Grabkomplexe erweckte, sozusagen als Nebenprodukt, eine andere Materialgruppe ihre Aufmerksamkeit, die Bronzegegenstände. Sie gab mehrere zur Altersbestimmung beitragende Mitteilungen über die Kleinbronzen heraus. (So, wie sie sich auf dem Gebiet der Keramik absichtlich nie mit den repräsentativeren Terrakottafiguren oder den Terra Sigillaten beschäftigte, vermied sie es auch bei den Bronzen beharrlich, das schwankende Terrain der Statuetten zu betreten.) Gleich-

zeitig beobachtete sie, um die Grabfunde zu datieren und die Datierung zu bekräftigen, zahlreiche Bestattungs- und religiöse Bräuche der pannonischen Einwohnerschaft. Mit ihren Publikationen der im Zuge der Analyse von Hügelgräbern, Wagengräbern oder frühchristlichen Gräbern gewonnenen neuen Erkenntnisse bereicherte sie die Forschung.

Nach diesem kurzen Abstecher kommen wir nun zu den Ergebnissen der Keramikforschung Éva Bónis'. Sie umfaßt den gesamten Zeitraum von der Mitte des 1. Jahrhunderts v. Chr. bis zum Anfang des 5. Jahrhunderts n. Chr.! Um nur die wichtigsten Stationen der fünfzig oben zitierten Publikationen zu erwähnen: Die Töpferindustrie der keltischen Ureinwohnerschaft und die Möglichkeiten ihres Weiterlebens im Anschluß an die römische Besetzung. Der italische Import im 1. Jahrhundert und sein Einfluß auf die lokale Produktion. Die Produkte der Militärwerkstätten, hauptsächlich der die Legionen versorgenden Töpfersiedlungen, und ihre lokalen Eigenheiten im 2. bzw. im Laufe des 3. Jahrhunderts. Der Einfluß der rheinischen und pontischen Importglaswaren an den pannonischen Keramikerzeugnissen in der zweiten Hälfte des 4. Jahrhunderts. Diese in historischer Reihenfolge aufgezählten Arbeiten geben ein vollständiges Bild vom römerzeitlichen Töpfermaterial Pannoniens.

Das ist der Grund für den uns allen wohlbekannten Satz: „Wende dich an die Bonis, sie wird es schon wissen!“ Denn sooft irgendwer ratlos mit einer zweifelhaften Keramikscherbe in der Hand dastand, erhielt er von einem der Anwesenden mit Sicherheit dies zur Antwort. Und sie ging der Sache nach und fand eine Lösung für das Problem. Sie war unermüdlich, hilfsbereit, eine gute Kollegin und vor allen Dingen berühmt für ihren Humor... In ihren

jugen Jahren war sie eine der unentbehrlichen Hauptdarstellerinnen bei den jährlichen Faschingsveranstaltungen der Museen. Sie sang, rezitierte, parodierte und konnte hervorragend imitieren (ohne dabei irgendjemandem zu nahe zu treten).

Es war bewunderswert, wie sie ihre Lebenslust – scheinbar – auch nach einer Periode schwerer Schicksalsschläge bewahrte. Innerhalb von drei Jahren verlor sie ihre seit langem kranke Mutter, ihren gelähmten Mann und – infolge eines tragischen Unfalls – ihren einzigen Sohn! Doch sie beklagte sich nie, ließ niemals Verzweiflung erkennen. Unter vier Augen sagte sie desöfteren: In den Menschen arbeitet der Instinkt der Existenzerhaltung, sie schrecken instinktiv vor Krankheiten zurück, wenden sich ab vom Leid und vermeiden das Klagen, weil sie nicht wissen, wie sie ihre Anteilnahme ausdrücken sollen. Dabei hatte gerade sie menschliche Nähe und freundschaftliche Anteilnahme so nötig. Von diesem Zeitpunkt an ersetzten ihr einheimische und ausländische Kollegen die Familie. Ihr Zimmer im Ungarischen Nationalmuseum war immer voll mit Forschern oder Besuchern. Später, nach ihrer Pensionierung, wurde der Vorraum der römischen Abteilung (wie wir sagen, das „Antichambre“) zu ihrem Empfangszimmer. Hier war das Informationszentrum der ungarischen Archäologen und der Häfen der ausländischen Kollegen, wo man neben dem obligatorischen Kaffee nicht nur in Sachen Scherbenologie diskutierte.

Es ist verständlich, nicht wahr, wie sehr wir es vermissen, nun nie mehr auf einen kleinen unbeschwerten Klatsch und ein vertrauliches Fachgespräch bei Éva – bei „Frau Bónis“ – einkehren zu können. Im Juli 1999 ist sie von uns gegangen.

KLÁRA PÓCZY

RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE

- ActaAnthung**=Acta Antiqua Academiae Scientiarum Hungaricae (Budapest)
- ActaArchHung**=Acta Archaeologica Scientiarum Hungaricae (Budapest)
- AA Lov**=Acta Archaeologica Lovaniensia (Leuven)
- ActaHAHung**=Acta Historiae Artium Academiae Scientiarum Hungaricae (Budapest)
- Acta Musei Papensis**=Acta Musei Papensis. Pápai múzeumi értesítő. Szerk. Ilon Gábor. (Pápa)
- AKorr**=Archäologisches Korrespondenzblatt (Mainz)
- Alba Regia**=Alba Regia. Annales Musei Stephani Regis (Székesfehérvár)
- Antička bronza**=Antička bronza u Jugoslaviji. Beograd, 1969.
- ANRW**=Aufstieg und Niedergang der Römischen Welt (Berlin–New York)
- AntHung**=Antiquitas Hungarica (Budapest)
- Apulum**=Apulum. Acta Musei Apulensis (Alba Iulia)
- ArchA**=Archaeologia Austriaca (Wien)
- ArchÉrt**=Archaeologiai Értesítő (Budapest)
- ArchHung**=Archaeologia Hungarica (Budapest)
- ArsHung**=Ars Hungarica. A Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutatóintézetének Közleményei (Budapest)
- Aquileia–Aquincum**=Aquileia–Aquincum. A Budapesti Történeti Múzeum, az udinei városi múzeumok és a magyarországi olasz kultúrintézet közös kiállításának katalógusa. Budapest, BTM, 1995.
- Aquincumi Füzetek**=Aquincum: A BTM Aquincumi Múzeumának ásatásai és leletmentései. (Budapest)
- AT**=Antik Tanulmányok. Studia Antiqua. (Budapest)
- AV**=Arheološki Vestnik (Ljubljana)
- BAR Int. Ser.**=British Archaeological Reports, International Series (Oxford)
- BAR Suppl. Ser.**=British Archaeological Reports, Supplementary Series (Oxford)
- BJ**=Bonner Jahrbücher des Rheinischen Landesmuseum in Bonn und des Vereins von Altertumsfreunden im Rheinlande (Köln)
- BJ-Bh**=Bonner Jahrbücher, Beiheft (Köln)
- BMon**=Bulletin Monumental (Paris)
- BMHB**=Bulletin du Musée National Hongroise des Beaux Arts (Budapest)
- BTM**=Budapesti Történeti Múzeum
- BTMA**=Budapesti Történeti Múzeum Adattára
- BTM Műhely**=BTM Műhely. BTM Scientific Workshop (Budapest)
- BTOE**=BDCB
- Budapest im Mittelalter**=Budapest im Mittelalter. (Ausstellungskatalog von Historischen Museum der Stadt Budapest) Hg.: Biegel, Gerd. (Schriften des Braunschweigischen Landesmuseums; 62.) Braunschweig, 1991.
- Budapest Története**=Budapest Története. Főszerk.: Gerevich László
- BudRég**=Budapest Régiségei (Budapest)
- BVbl**=Bayerische Vorgeschichtsblätter (München)
- CarnuntumJb**=Carnuntum Jahrbuch (Graz)
- Castrum Bene 1.**=Castrum Bene, 1989. Várak a 13. században. A magyar váreépítés fénykora. Szerk. Horváth László. Gyöngyös, 1990.
- Castrum Bene 2.**=Castrum Bene, 1990. Várak a késő középkorban. Szerk. Juan Cabello. Bp. 1992.
- CIL**=Corpus Inscriptionum Latinarum
- CNH**=Corpus Nummorum Hungariae. Összeáll. Réthy László (Budapest)
- CommArchHung**=Communicationes Archaeologicae Hungariae (Budapest)
- CVMAe**=Corpus Vitrearum Medii Aevi (Berlin, DDR)
- D**=Dicke
- DissMon**=Dissertationes et monographiae Saveza Arheoloskih Društava Jugoslavije (Beograd)
- DissPan**=Dissertationes Pannonicae (Budapest)
- FolArch**=Folia Archaeologica (Budapest)
- FontArchHung**=Fontes Archaeologici Hungariae (Budapest)
- Forschungen und Berichte**=Forschungen und Berichte zur Vor- und Frühgeschichte in Baden-Württemberg (Stuttgart)
- FÖ**=Fundberichte aus Österreich (Wien)
- Gallia**=Gallia. Fouilles et Monuments Archéologiques en France Métropolitaine (Paris)
- Germania**=Germania. Anzeiger der Römisch-Germanischen Kommission des Deutschen Archäologischen Instituts (Mainz)
- H**=Höhe
- Hesperia**=Hesperia. Journal of the American School of Classical Studies at Athens (Princeton)
- HOMÉ**=A Miskolci Herman Ottó Múzeum Évkönyve (Miskolc)
- Inv. Nr.**=Inventarnummer
- JGS**=Journal of Glass Studies (Corning, USA)
- JSGU**=Jahrbuch der Schweizerischen Gesellschaft für Ur- und Frühgeschichte (Basel)
- JÖAI**=Jahreshefte des Österreichischen Archäologischen Instituts in Wien (Wien)
- JÖAI Bbl**=Jahreshefte des Österreichischen Archäologischen Instituts Wien–Beiblatt
- KHJb**=Kunsthistorisches Jahrbuch (Graz)
- LCI**=Lexikon der christlichen Ikonographie. 1–8. kötet Szerk. Kirschbaum, Engelbert. Rom–Freiburg–Basel–Wien, 1974.
- ltsz.**=létári szám
- Lübecker Schriften**=Lübecker Schriften zur Archäologie und Kulturgeschichte. (Lübeck)
- MAGS**=Mitteilungen der Archäologischen Gesellschaft Steiermark
- Magyarországi Művészet**=Magyarországi művészet 1300–1470 körül. 1–2. Szerk. Marosi Ernő. Bp. 1987.
- MDCB**=Monumenta Diplomatica Civitatis Budapest – Budapest történetének okleveles emlékei (Budapest)
- MÉ**=Magyar Éremhatározó. Összeáll. Unger Emil. (Budapest)
- Medium Regni**=Medium Regni. Középkori magyar királyi székelyek. Szerk.: Buzás Gergely. Bp. 1996.
- MHB**=Monumenta Historica Budapestinensia (Budapest)
- MittArchInst**=Mitteilungen des Archäologischen Instituts der Ungarischen Akademie der Wissenschaften (Budapest)
- MJb**=Münchener Jahrbuch der Bildenden Kunst (München)
- MKE**=Múzeumi és Könyvtári Értesítő (Budapest)
- MNM**=Magyar Nemzeti Múzeum
- MSZ**=Műemlékvédelmi Szemle (Budapest)
- MűÉ**=Művészettörténeti Értesítő (Budapest)
- MűF**=Művészettörténeti Füzetek (Budapest)
- Művészet Zsigmond király korában 1387–1437**=Művészet Zsigmond király korában. 1387–1437. 1. Tanulmányok, 2. Katalógus. Szerk. Beke László, Marosi Ernő, Wehli Tünde. Bp., 1987.
- MVGN**=Mitteilungen des Vereins für Geschichte der Stadt Nürnberg (Nürnberg)
- n. Ch.**=nach Christus
- OL**=Magyar Országos Levéltár
- ORL**=Der Obergermanische–Raetische Limes des Römerreiches
- Öst. Arch. Inst.**=Österreichischen Archäologisches Institut
- ÖZKD**=Österreichische Zeitschrift für Kunst und Denkmalpflege (Wien)

- Pannonia régészeti kézikönyve**=Pannonia régészeti kézikönyve. Szerk. Mócsi András. Bp.: Akadémiai Kiadó, 1990. 386 p.
- Pannonia Regia**=Pannonia regia, művészet a Dunántúlon 1000–1541. Szerk: Mikó Árpád, Takács Imre, Tóth Sándor. (A Magyar Nemzeti Galéria Kiadványai 1994/3.) Bp., 1994.
- PSAL**=Proceedings of the Society of Antiquaries of London (London)
- RASMI**=Rasegna di Studi del Civico Museo Archeologico e dell Civico Gabineto Numismatico di Milano (Milano)
- RCRF**=Rei Cretariae Romanae Fautorum Acta (Tongres–München)
- RDK**=Reallexikon zur deutschen Kunstgeschichte. Begr. von Otto Schmidt. Stuttgart–München, 1937–87.
- RégFüz**=Régészeti Füzetek (Budapest)
- RSL**=Rivista di Studi Liguri (Bordighera)
- RFS**=Roman Frontiers Studies (Exeter)
- RLÖ**=Der Römische Limes in Österreich (Wien)
- RLU**=Der römische Limes in Ungarn (Székesfehérvár)
- Situla**=Situla. Dissertationes Musei Nationalis Labacensis (Ljubjana)
- SJ**=Saalburg Jahrbuch (Berlin)
- SIA**=Slovenská Archeologia (Bratislava)
- SSz**=Soproni Szemle (Sopron)
- StädelJb**=Städel Jahrbuch (München)
- StComit**=Studia Comitatus. Tanulmányok Pest megye múzeumaiból (Szentendre)
- Suppl.**=Supplementum
- Századok**=Századok. A Magyar Történelmi Társulat folyóirata. (Budapest)
- TBM**=Tanulmányok Budapest Múltjából (Budapest)
- TSz**=Történelmi Szemle (Budapest)
- XJM**=Xantus János Múzeum, Győr
- VAH**=Varia Archaeologia Hungarica (Budapest)
- VHAD**=Vjesnik Hrvatskog Arheološkog Društva (Zagreb)
- VMMK**=A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei (Veszprém)
- WMMÉ**=A Wosinszky Mór Múzeum Évkönyve (Szekszárd)
- ZfAM**=Zeitschrift für Archäologie des Mittelalters (Köln)
- ZfK**=Zeitschrift für Kunstgeschichte (München)